

РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ В КОНТЕКСТІ ЇХ ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ.

Анотація

В статті розглядаються основні вимоги до сучасного працівника, розкриваються напрямки розвитку професійної ідентичності учнів ПТНЗ в процесі навчання, визначаються завдання щодо психолого-педагогічного супроводу професійного становлення молоді.

Ключові слова: професійна ідентичність, професійний розвиток, юнацький вік, «Я-концепція».

Аннотация

В статье рассматриваются основные требования к современному работнику, раскрываются направления развития профессиональной идентичности учащихся ПТУ в процессе обучения, определяются задачи психолого-педагогического сопровождения профессионального становления молодежи.

Ключевые слова: профессиональная идентичность, профессиональное развитие, «Я-концепция», юношеский возраст.

Annotation

The article deals with the basic requirements of the modern worker. The main directions of development of professional identity of students of professional educational institutions are revealed. Tasks of psychological and pedagogical support of professional formation of youth are defined.

Key-words: professional identity, professional development, I-concept, youth age.

Постановка проблеми в загальному вигляді. В сучасних умовах розвитку держави, багато уваги приділяється вивченню питання підвищення професійного рівня робітників, розвитку їх професійної ідентичності. Зростають вимоги роботодавців до фахівців. Питання професійного розвитку набувають нового змісту. Великий внесок в розвиток теоретико –

методологічного аналізу професійного розвитку внесли зарубіжні (Д.Супер, Д.Міллер, Л.Бандура, Й.Лінгарт, С.Балей, К.Чарнецькі) та вітчизняні вчені (К.О.Альбуханова-Славська, Б.С.Братусь, І.С.Кон, К.Левин, М.Леонт'єв, В.О.Моляко, Є.О. Мілерян, В.В.Столин, В.А.Ядов).

Цілі статті, завдання. Метою нашої статті є аналіз сучасних вимог до претендента на робоче місце, визначення ролі професійно-технічного навчального закладу в професійному становленні майбутнього фахівця та значенні феномену професійної ідентичності в цьому процесі.

Основний матеріал. Держава, що прагне посісти в світовому співтоваристві гідне місце потребує професіоналів, які, кожний на своєму місці будуть вирішувати поставлені нею завдання з найбільшою ефективністю, продуктивністю, творчістю. Суспільство має створити сприятливі умови для здійснення особистістю пошукової діяльності в процесі вирішення проблеми створення власного професійного майбутнього. Професія, обрана з урахуванням індивідуальних особливостей, здібностей, уподобань (інтересів) приносить людині задоволення, а державі (господарству, суспільству) професіонала з високим рівнем економічного ефекту від професійної діяльності. Підсумки багаторічних досліджень, наведені Закатновим Д.О. підтверджують, що «вибір людиною професії, адекватної її здібностям, нахилам, мотивам професійної діяльності тощо, підвищує продуктивність праці до 30%, зменшує плинність кадрів на 20-25%, знижує аварійність і травматизм у 3-4 рази» [3, с.173].

В той же час, статистичні дані свідчать, що 75% випускників навчальних закладів працюють не за отриманою професією. Головними причинами даного становища є: перенасиченість ринку праці фахівцями певних напрямів підготовки, відсутність у претендентів на робоче місце досвіду роботи, помилковий вибір фаху тощо.

Які ж вимоги висувають роботодавці до претендента на робоче місце в умовах економічної кризи?

Відомо, що у важкі часи, перш за все роботодавці намагаються зекономити кошти за рахунок скорочення кількості працівників. Зберегти робоче місце найвірогідніше зможуть *універсальні працівники*, які можуть поєднувати різноманітні професійні обов'язки і мають для цього відповідні вміння та знання.

Наступною вимогою роботодавців є високий рівень підготовки кадрів. Керівники установ прагнуть отримати *«готового висококваліфікованого фахівця»* і не хочуть навчати молодь, вважаючи, що це потребує багато зусиль, але не завжди перспективно. Досить поширеним явищем є перехід навченого спеціаліста в іншу установу, можливо, навіть до конкурентів.

Все більшого значення набуває *відповідність профілю освіти* державним стандартам професії. Освітньо-кваліфікаційна характеристика випускника визначає: сферу професійного використання випускника; узагальнені вимоги до професійних знань, умінь і навичок, якими повинен володіти випускник для творчого та якісного виконання робіт у визначеній сфері професійної діяльності; перелік професійних умінь і навичок, якими повинен володіти випускник для творчого і якісного виконання робіт у визначеній сфері професійної діяльності тощо.

Наступною вимогою є наявність *досвіду роботи*, який міг би гарантувати роботодавцю наявність певних професійних навичок, що підкріплюють диплом.

Існують випадки, коли роботодавці надають перевагу не працівнику з високою кваліфікацією, а тому, хто краще відповідає компанії за своїми *індивідуальними якостями*. На даному етапі, найбільше цінуються: готовність працювати в команді, гнучкість мислення, уміння знаходити нестандартні рішення, стресостійкість, здібність діяти в складних обставинах.

Розуміючи нагальну потребу підготовки висококваліфікованих професіоналів, в економічно розвинених країнах великі інвестиції вкладаються в розвиток *«людського капіталу»* [3,с.173].

Велике значення в формуванні, розвитку та становленні професіонала відіграють заклади освіти, в тому числі професійно – технічні навчальні заклади.

Провідним видом діяльності учня ПТНЗ (18-22 р.) є навчально-професійна діяльність, в ході якої формується професійна свідомість учня, що забезпечує усвідомлення ними себе як суб'єкта навчально-професійної та майбутньої професійно-виробничої діяльності [2, с.2].

Оволодіння професією пов'язане з професійною підготовкою, яка починається на першому курсі. Формування системи знань, умінь, навичок здійснюється поступово, крок за кроком і далі ускладнюється на різних рівнях, враховуючи ступінь особистісної підготовленості кожного учня та його індивідуальні здібності і якості» [1, с.96].

Одним із головних задач педагогічного колективу навчального закладу є супровід професійного розвитку особистості на стадії отримання професійної освіти, визнання права особистості на прийняття рішення щодо шляхів свого професійного становлення й відповідальність за їхні наслідки. Ефективний психолого-педагогічний супровід ставить на меті створення умов для повноцінного професійного становлення особистості, надання своєчасної допомоги і підтримки, а при необхідності – корекції професійного розвитку.

Закатнов В.О. виділяє три основні етапи професійної підготовки – адаптації, інтенсифікації та ідентифікації. На першому учні пристосовуються до нових умов та змісту навчально-професійного процесу, засвоюють нову соціальну роль. На другому етапі відбувається розвиток загальних та спеціальних здібностей учнів, їх емоційно-вольової регуляції, відповідальності а своє особисте і професійне становлення, самостійності тощо. На завершальному етапі професійної освіти – етапі ідентифікації – важливого значення набуває формування професійної ідентичності особистості та її готовності до майбутньої практичної діяльності. Під час проходження виробничої практики відбувається процес професійної адаптації – «пристосування людиною вже наявного професійного досвіду й стилю

професійної діяльності до вимог нового робочого місця, освоєння робітником нових для нього професійних функцій й обов'язків, доробка необхідних навичок і умінь, включення і професійне співробітництво й партнерство, поступовий розвиток конкурентоспроможності» [3, с.177-178].

Підготовки сучасного фахівця, повинна бути орієнтована на професійний саморозвиток особистості, формування та розвиток в нього професійної ідентичності, яка в сучасних дослідженнях розглядається як головний критерій професійного розвитку особистості та провідна характеристика суб'єкта праці. Професійна ідентичність в даному розумінні свідчить про якісні та кількісні особливості прийняття людиною: а) себе як професіонала; б) конкретної професійної діяльності як способу самореалізації та задоволення потреб; в) системи цінностей та норм, характерних для даної професійної спільноти [4].

Юність є сприятливим періодом для формування та розвитку професійної ідентичності. Це пов'язано з розвитком самосвідомості, професійним та особистісним самовизначенням, розвитком рефлексії, характерними для даного віку. Саме в цьому віці, в період кризи професійного становлення, питання ідентичності проявляються найбільш гостро. З віком все більшого значення для юнаків набуває необхідність вибору. Найважливішим і найскладнішим стає вибір професії. Нереалістичні, завищені домагання призводять до розчарувань. Важливим завданням для викладачів, майстрів виробничого навчання є передача набутого досвіду та знань, підтримка учнів на початку їх професійного шляху.

Період навчання в професійно-технічних училищах є сприятливим періодом для формування та розвитку професійної ідентичності майбутніх професіоналів. Особливостями навчальних планів даних освітніх закладів передбачається проходження практики на підприємствах, часто з перших місяців навчання. Саме ця особливість сприяє більш швидкому розумінню особливостей професії, знайомству з певною професійною спільнотою, забезпечує зворотній зв'язок між практикантами та робітниками, що допомагає учням у створенні власного «Я-образу». В структуру узагальненого образу –Я

учня входять не тільки знання про свою зовнішність, здібності, характер, але й уявлення про ті властивості особистості, які є професійно важливими. В образ-Я учня включаються знання про свої інтереси, схильності, здібності та можливості (тобто про свою професійну направленість). На основі Я-образу в учня формується Я-концепція – система уявлень про самого себе, на основі якої він будує свою взаємодію з іншими людьми та ставлення до себе. Я-концепція допомагає учню побудувати стратегію своєї професійної підготовки та майбутнього професійного зростання [2, с.3].

Значну роль у професійному становленні учнів відіграє активна співпраця навчальних закладів та базових підприємств у створенні сприятливих умов для підготовки професіоналів своєї справи, які будуть самостійно ставити цілі власної діяльності, а також визначати засоби та шляхи їх досягнення.

Обрання учнями навчального закладу та вступ до нього свідчить про певний рівень їх професійного самовизначення, але для набуття ними професійної ідентичності, становлення їх як професіоналів, потрібен час. Ці перетворення супроводжуватимуться змінами уявлень про себе, своє місце в професії, професійній спільноті, соціумі.

Підготовка сучасного спеціаліста повинна бути орієнтована на його професійний саморозвиток і самозміну особистості. Таким чином, проблема ідентичності, як вказує Л.Б.Шнейдер [9], виникає в плані реалізації життєвої й професійної ідеології людини, у плані становлення професіоналізму, реалізації професійної підготовки фахівця.

Згідно до запропонованої Л.Б.Шнейдер періодизації розвитку професійної ідентичності, яка включає етапи: допрофесійний, передпрофесійний, інформаційний та професійний, професійне навчання відноситься до третього етапу, інформаційного. В цей період відбувається ґрунтовна диференціація юнаками професійних груп та ідентифікування з однією з них. На цьому етапі відбувається професійна персоналізація (ідентифікація зі своєю спільнотою та відособлення від інших спільнот), професійне самовизначення, яке може бути майже завершене в цілому, починається професійна самоорганізація.

Професійна ідентичність на цьому етапі формується в повному об'ємі [8, с.121]. Для цього існують різні шляхи: теоретичне навчання, навчальна практика, участь у психологічному тренінгу тощо. Активну роль у формуванні та розвитку професійної ідентичності повинні відігравати викладачі, майстри виробничого навчання й практичний психолог професійно-технічного навчального закладу.

Під час проведення тематичних тренінгів, уроків, вони можуть використовувати ігрові методи, направлені на відпрацювання ситуацій близьких до реальних, формування та розвиток в учнів професійно важливих якостей, зростання професійної майстерності, розвиток професійної «Я-концепції». Найсприятливіші умови для використання інтерактивних методів складаються на завершальному етапі навчання, оскільки учні старших курсів вже володіють певним рівнем знань і уміють самостійно працювати [1, с.96-97].

Умовами забезпечення професіоналізації та становлення професійної ідентичності можуть бути також адміністративні та психологічні заходи (наприклад, психологічний супровід: соціально - психологічне, психотехнічне та педагогічне забезпечення, моніторинг становлення професійної ідентичності учнів, розвиток їх творчого потенціалу, організація системної діяльності студентів в конкретних умовах)[5, с.21].

В результаті активної співпраці всіх ланок, у процесі професійного навчання в учнів виникають такі новоутворення як професійна ідентичність, професійна рефлексія, професійне мислення та готовність до професійної діяльності [7]; трансформується структура свідомості учня, формується соціально-професійний аспект його «Я-концепції», професіоналізуються психічні процеси і стани [6, с.156]; відбувається особистісне зростання та професійне становлення учнів.

Подальші наші дослідження плануємо спрямувати на дослідження психологічних чинників розвитку професійної ідентичності учнів професійно-технічних навчальних закладів.

Література:

1. Антонюк М.С., Трушина Г.І. Використання психології як важлива передумова підвищення ефективності професійного навчання/ М.С.Антонюк., Г.С.Трушина // Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід перспективи: Наук.-метод. Зб./Упорядник Н.І.Бугай, Мазур Т.П., Бабіч Т.Ф. – Вип. 4. – Вінниця: Книга-Вега, 2008. – С.96-98.
2. Гарбузова Г.В. Эмпирические критерии формирования профессиональной идентичности студентов / Г.В.Гарбузова // Управление общественными и экономическими системами. – 2007. – №1. – С.3-14.
3. Закатнов Д.О. Стан та проблеми професійної орієнтації / Д.О.Закатнов // Професійно-технічна освіта: інноваційний досвід перспективи [Текст]: Наук.-метод. зб. / упорядник Н.І.Бугай. – Вип. 6. – Х.: Компанія СМІТ, 2009. – С.173-180.
4. Иванова Н.Л. Профессиональная идентичность как фактор конкурентоспособности личности в современном бизнесе/ <http://209.85.129.132/>
5. Кениг В.А. Становление профессиональной идентичности у работающих студентов: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.03 «Психология труда, инженерная психология, эргономика»/ В.А.Кениг. – М., 2008. – 24 с.
6. Коропецька О.М. Проблема професійної ідентичності в контексті реформи освіти в Україні // Проблеми загальної та педагогічної психології. Зб.наук.праць Інституту психології ім. Г.С.Костюка АПН України / За ред. С.Д.Максименка., т.IX, ч.3, К., 2007, С.152-158.
7. Подоляк Л.Г., Юрченко В.І. Психологія вищої школи: Навчальний посібник для магістрів і аспірантів. – К.: ТОВ «Філ-студія», 2006. – 320 с.
8. Шнейдер Л.Б. Профессиональная идентичность: теория, эксперимент, тренинг: [учебное пособие] / Л.Б.Шнейдер. – М. МСПИ; Воронеж НПО МОДЭК, 2004. – 600 с. – (Серия «Библиотека психолога»).

9. Шнейдер Л.Б. Тренинг профессиональной идентичности: Руководство для преподавателей вузов и практикующих психологов /Автор-составитель Л.Б.Шнейдер. – М.: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2004. – 208 с. – (Серия «Библиотека психолога»).